www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئەۋلاد گۇرۇپپىسى

مامبەت تۇردى (قىرغىز)

«روزا بۇزۇلمايدۇ»

مەن ئەختەم ئۆمەرنىڭ «قۇرتلاپ كەتكەن كۆل» قاتارلىق ئەسەرلىرى ھەققىدە بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىلاي. ئۇيغۇر تىلى سەۋىيەمنىڭ چەكلىكلىكى مېنى زور توسقۇنلۇقلارغا ئۇچرىتىشى مۇمكىن، كىتابخانلار ئەپۇ قىلار.

1

ياسىن مەدەك بىلەن نۇسرەتنىڭ قۇمۇشلۇقتا كۆرۈشكەن جەريانى شولوخوۋنى، مۇھەممەتئىمىن سەيدىننىڭ كېپەك شاڭجاڭنىڭ يېنىغا بارماقچى بولغانلىقىغا دائىر جەريان ياشار كامالنى، سەيدىننىڭ ھەمشىرىخاننى ئۇزۇن يىللاردىن كېيىن تاسادىپىي باغرىغا بېسىپ يىغلىغان جەريانى ئايتماتوۋنى، ھارۇن ئارىپنىڭ قۇرسىقىدىن پاقا چىققان جەريان گارسىيا ماركسنى ئېسىمگە سىلىپ، ئۇلانما تەسەۋۋۇرۇمنى غىدىقلىدى. بۇ مېنىڭ كىتابخانلىق ھاياتىمدىكى ئەڭ قىزىق ھادىسە بولدى.

ئەدەبىيات تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىش جەريانىدا سېڭىپ بېرىۋاتقان سېلىشتۇرۇپ ئوقۇش ئۇسۇلى بىلەن بۇ قېتىمقى بەدىئىي زوق ئېلىش پۇرسىتىنى بىر-بىرىگە باغلىيالمىدىم. ئەختەم ئۆمەرنىڭ «نازىنىن»، «يۇلتۇزسىز كېچىلەر» دېگەن ھېكايىلىرىنى ئوقۇغاندا مۇپاسساننى ياد ئەتكىنىم تېخىمۇ ھەيران قالارلىق ئىش ئىدى. مەن ئەمدى بۇ يازغۇچى توغرىلىق چوڭقۇر ئويلانماسلىققا ئاساس تاپالماي قالدىم. مېنىڭچە، يازغۇچىغا تەتقىقاتچىنىڭ كارامەت ماقالىسى ئەمەس، كىتابخاننىڭ قالايمىقانلاشقان، كۈچىيىپ، ئاجىزلاپ، قىزىپ-سوۋۇپ تۇرىدىغان بەدىئىي زوقلىنىشى كېرەك.

كۆڭلۈمدىكى گېپىمنى قىلسام، يېقىن ئارىدا مۇشۇنداق ئەسەرنى ئوقۇيمەن دەپ كۈتمىگەنىدىم. ياق، تامامەنمۇ ئۇنداق ئەمەس. زوردۇن سابىرنىڭ «ئېھ، توپىلىق يول» دېگەن ھېكايىسىنى ئوقۇغاندا شۇنداق بىر كۈتۈلمىگەن ھېسسىياتقا چۆمۈلۈپ، نەچچە كۈنلەپ مەستخۇش ھالەتتە يۈرگەنىدىم. بىراق ئەختەم ئۆمەر «زېمىن ،قارا ئادەملىرىڭگە» دېگەن ئەسىرىدىن تارتىپ ھازىرغىچە مېنى شۇنداق كويلارغا سالدىكى، ئاخىرى ئاددىي كىتابخان، ئەدەبىيات ھەۋەسكارى سۈپىتىدە ئۇنىڭ ئىقتىدارىغا ھەيران قالدىم.

ئويلاپ كۆرسەم، ئۇ شولوخوۋمۇ، ياشار كامالمۇ، ئايتماتوۋمۇ، گارسىيا ماركس ياكى مۇپاسسانمۇ ئەمەس، بەلكى ئەختەم ئۆمەرنىڭ ئۆزى ئىكەن. مېنى ھەر كويلارغا سالغان ئەسەر ئەختەم ئۆمەرنىڭ ئۆزىگە خاس دۇنياسى ئىكەن. بۇنداق ئۆزىگە خاس دۇنيانىڭ پەقەت تارىم بويىدا، تەكلىماكان چۆلىدە پەيدا بولۇشى مۇقەررەر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئۇيغۇر كىتاب توری

2

«تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1989 - يىللىق 3 - سانىدا «قۇرتلاپ كەتكەن كۆل» نامىك يېرىمى بېسىلدى.

نۇسرەتنىڭ «ئەتىگەن قويۇۋالغان ئوسمىسى تەر بىلەن يۇيۇلۇپ، سۇس ئىزناسى قالغان» چاغدا، ياسىن مەدەك سۆيگەنگە روزا بۇزۇلمايدۇ، دەپ نۇسرەتنىڭ بويىنىدىن سۆيۈۋالغاندا، نۇسرەت «كۆكۈيۇن چاقچاق بايتالدەك سەكرەپ، ياسىنىنىڭ سول بىلىكىنى چىشلىۋالغاندا»، ياسىن مەدەك «كەچتە سىلىنىڭ مەھەللە تەرەپتە قىمار بولىدۇ، ئاي تۇغقاندا چىقسىڭىز يەنە بىرنى سۆيۈۋالسام، ھەممىنى ئۇتتۇۋالاتتىم» دېگەندە، نۇسرەت «چولىسى يوق، ئىشتىنىڭىزنىمۇ ئۇتتۇرۇۋېتەرسىز خۇدايىم» دەپ ۋىللىققىدە كۈلگەندە، ياسىن مەدەك «خەپ سېنىمۇ ئالارمەن جۇمۇ!» دەپ قولىدىكى تاياق بىلەن كالىنى بىر ئۇرغاندا، «تاش يۈرەك» تەھرىرلەر «داۋامى كېيىنكى سانىدا» دەپ ئەسەرنى ئۇزۇپ تاشلىغان.

تۆتىنچى ئاي قاچان كېلىدۇ؟

مۇشۇ سوئال بىر ئەسىرنى كۆتكەن ئادەمنىڭ سوئالىدەك شۇنداق ئېغىر ئىدىكى، يۈرىكىم تولغىنىپ كەتتى.

ئاپرىل قاچان كېلىدۇ؟

ھاۋا ئانا بىلەن ئادەم ئاتا ئوتتۇرىسىدىن باشلانغان سۆھبەت تارىم بويىدا شۇنداق تەبىئىي، شۇنداق تەسىرلىك ۋە ئاددىي داۋاملاشقانكى، نۇسرەت بىلەن ياسىن مەدەك زادى كىملەر دېگەن سوئالغا جاۋاب بېرەلمەي قالدىم.

تەر بىلەن يۇيۇلغان سۇس ئىزناسى قالغان ئوسما نۇسرەتكە شۇ قەدەر يارىشىپ، ئىنسان گۈزەللىكىنىڭ ئۇلۇغ سىمىاسى نامايان بولغان. نېمە قۇمغا كۆكسىنى ياققان قىزنىڭ ئىچكى گۈزەللىك سېھرىي كۈچى بىلەن تاشقى ئاددىي گۈزەللىكنىڭ قۇدرىتى زوقلانغۇچىغا ئادەم مەنسۇى دۇنياسىنىڭ مەنزىرىسىنى تاماشا قىلدۇرىدۇ. ھەرقانداق ھەيكەلتىراش، فوتوگراف، رەسسامنىڭ نۇسرەتنىڭ ياسىن مەدەكنى كۈتۈش جەريانىدىكى روھىي ھالىتى، پىسخىك ھەرىكىتىنى ئاسانلىقچە سىزىپ بېرەلمىشى ناتايىن. ھەقىقىي گۈزەللىكنىڭ ئاددىي بولىدىغانلىقىنى نۇسرەت ئىزاھلاپ تۇرۇپتۇ. بۇ ئىككى ياشنىڭ سۆھبىتى شۇنداق تەبىئىي ئىدىكى، مۇھەببەت توغرىسىدىكى ھەرقانداق ئۇلۇغ دىئالوگلار، قەسەملەر، قەلەم ئىزھارلىرى كىتابخانىنىڭ قەلبىدە بۇنچىلىك زىلزىلە پەيدا قىلالماس!

قىزنى بىر سۆيۈپ قويغانمۇ روزا بۇزۇلامدۇ؟

ئۆزۈمگە ئۆزۈم شۇنداق سوئال قويۇپ، ئۆز سوئالىمدىن ئۆزۈم لەززەتلەنىدىم. ئاخىرىدا زور ھاياجان بىلەن ياسىن مەدەكنىڭ سۆزىنى تەكرارلىدىم: «روزا بۇزۇلمايدۇ». پېرسوناژ دىئالوگىنىڭ جانلىقلىقى، تەسىرچانلىقى، ئاددىيلىقى ئەسەرنىڭ بەدىئىي قىممىتىنى زور دەرىجىدە ئاشۇرغان. پېرسوناژ تىلىنىڭ پسىخىكىلىق تۈس ئېلىشىغا مۇمكىنلىك يارىتىش سۆز زەرگەرلىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقى. يېزىلىق بۇ ئىككى ياش

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئۇيغۇر كىتاب توری
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى

نىڭ ئاددىي، ئۇلۇغ سۆھبىتىگە داخىل بولۇش زوقلانغۇچىغا كەلگەن بىر قېتىملىق غەنىمەت. گۈزەل نۇسرەتنىڭ «سەتلىكىنى، توخۇ پوقى» دېگەن سۆزى شۇ شارائىتتا شۇنداق تەبىئىي، ناز-كەرەشمە بىلەن ئېيتىلغانكى، بۇ سۆزنىڭ گۈزەللىكىدىن يۈرەكلىرىم جىغىلداپ، مۇشۇ سۆزنى مەن ئاڭلىسامچۇ، دەپ قالدىم.

مېنىڭچە، ئەمدى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئىجابىي ۋە سەلبىي ئوبرازلارنىڭ بالدۇرقى قۇرۇلمىسى، فورمۇلىسى بۇزۇۋېتىلدى. ئۇنى بۇزۇۋەتكەن نەزەرىيىلەر ئەمەس، يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىيىتى بولدى. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى جانسىز مودېللار جانلىق، مۇرەككەپ ئادەمگە ئورۇن بوشاتتى. بۇ بىلگەن ئادەم ئۇچۇن بىر مىللەت ئەدەبىياتىدىكى تارىخىي بۇرۇلۇش.

ئادەملەرنى ئىدىيىلەرنىڭ، قاراشلارنىڭ ۋاسىتىسى، قورالى سۈپىتىدە تەسۋىرلەپ كەلگەن مىللىي ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئاپتورلىرى ئەمدى ئۆز ئىجادىيىتىنىڭ تارىخىي يولى ۋە كەلگۈسى تەقدىرى توغرىسىدا قايتا ئويلانماسلىقى مۇمكىن ئەمەس.

ئادەم ئۆزىنىڭ ئادەملىكىنى مەقسەت قىلىپ ياشايدۇ. دېھقانمۇ، كادىرمۇ، زىيالىيمۇ بىرىنچى قەدەمدە ئادەم. ئۇ تۇرمۇشقا پەقەت ئادەم سىياقىدا مۇئامىلە قىلىدۇ. ھېچقاچان كەسپىي خادىم سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلمايدۇ. بۇ، دۇنيا ئەدەبىياتىنىڭ ئومۇمىي تەجرىبىسىدىن چىقىرىلغان يەكۈن. ئەختەم ئۆمەرنىڭ پېرسوناژلىرى شۇنىڭ جاۋابى ئادەتكە ئايلانغان پېرسوناژلار كاتېگورىيىسى ۋە قاتلىمىغا بىر يېڭىلىق ئېلىپ كىردى.

نېمە ئۈچۈن ياسىن مەدەكنىڭ قىمارۋازلىقى نۇسرەتنىڭ، ئانىسىنىڭ، كىتابخانىنىڭ باشقىچە قاراشلىرىنى، نەپرىتىنى قوزغىيالىمايدۇ؟ قىمارۋازلىق ياسىن مەدەككە خېمىشقا شۇنچىلىك تەبىئىي، ئىجابى، كومېدىيىلىك تۇس بېرىدۇ؟ تېخى ئۇنىڭغا مەلۇم مەنىدە سالاپەت بېغىشلايدۇ؟ بۇنىڭ جاۋابىنى كىتابخانىلار ئۆز ھېسسىياتلىرىدىن تاپالايدۇ. ئەگەر ياسىن مەدەك قىمارۋاز بولمىغان بولسا، ماڭا بۇنچىلىك سۆيۈملۈك تۇيۇلماسكەن، دەپ ئويلاپ قالدىم. بەدىئىي ئەسەرنىڭ سېھرىدىكى كۈچى مانا مۇشۇنداق يەردە ئىپادىلەنسە كېرەك. كىتابخانىنىڭ روھىي دۇنياسىغا تېگىپ، ئۇنى يېڭىلاپ، قايتىدىن تەشكىللەپ، كونا قۇرۇلمىلارنى بۇزۇپ تاشلىيالمىغان ئېستېتىك زوقلىنىشنىڭ چايدىسى نېمە؟! كۆرۈنۈشتىكى ئەمەس، ھەقىقىي مەنىدىكى ياخشىلىق بىلەن يامانلىق، گۈزەللىك بىلەن خۇنۈكلۈك ئوتتۇرىسىدىكى مەڭگۈلۈك زىددىيەتنى، مەڭگۈلۈك مۇناسىۋەتنى ھايات تەلىپىگە لايىق ئەكس ئەتتۈرۈش ئاسان بولمىسا كېرەك، زۆرۈر بولغاندا شۇنداق قىمارۋازلارنى قوللاپ چىقىشقا توغرا كېلىدۇ. «ھايۋاننىڭ ئالمىسى تېشىدا، ئادەمنىڭ ئالمىسى ئىچىدە» دېگەن گەپ بارغۇ. بۇ ئالىملىق نېمىشقا سەلبىي پېرسوناژلارنىڭ ئىچىدە، ئىجابىي پېرسوناژلارنىڭ تېشىدا بولىدۇ ياكى ئىجابىي پېرسوناژلاردا پۈتۈنلىي بولمايدۇ؟ بۇ يەردە ھايۋان بىلەن ئىجابىي پېرسوناژ قانداقتۇر بىر شەرتسىز ئاستىدا ئوخشاشلىققا ئىگە بولۇپ قالدىغۇ. مېنىڭچە، پېرسوناژنىڭ ئىجابىلىقى ئۇنىڭدا ئالىملىق يوقلۇقىدا ئەمەس، بەلكى ئۆزىدىكى ئالىملىقنى يەڭگەنلىكىدە ئىپا-

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئۇيغۇر كىتاب توری
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى

دىلىنىدۇ. ياسىن مەدەك شۇنداق قىلالمغان ئادەم. ئۇ ئۆز ئۆلۈمى ئارقىلىق، بىر ئىغىز سۆز بىلەن ئىيتقاندا، كىتابخانىنىڭ ئۆلگەن روھىنى تىرىلدۈردى. ياسىن مەدەك قالدۇرۇپ كەتكەن باشقا بىر خىل يوشۇرۇن روھ ئۇنىڭ ھاياتلىقىغا، ئادەملىكىگە گۇۋاھدۇر. مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىڭ ئوبرازىمۇ زور بەدىئىي ماھارەت بىلەن تەسۋىرلەنگەن، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ھالىتى تراگېدىيىلىك گۈزەللىكىگە كۆتۈرۈلگەن. مۇھەممەتئىمىن سەيدىن غەزەپ، بۇرۇختۇملۇق، ناھەقچىلىكتىن سىراق بولۇپ يالىڭاچلىنىپ قالمىدى. ئۇنىڭ قىيىالىڭاچ ھالەتتە كۆلگە كىرىشى ئەقىل بىلەن چۈشىنىش دائىرىسىدىن ۋە ئاپتورنىڭ مۆلچەرىدىن ئاللىقاچان ھالقىپ كەتتى.

بۇ يالىڭاچلىق ماڭا شۇنداق بىر ھېسسىيات قالدۇرىدىكى، تەكلىماكاندا بىرىنچى قېتىم ئىنسانىنىڭ بىز تونۇپ يەتمىگەن ماھىيىتى بايقالدى. بۇ قېتىمقى يالىڭاچلىق خۇراپاتلىققا، نادانلىققا، كۆزى ئوچۇق تۇرۇپ كۆرمەيدىغان كۆرۈش سەزگۈلىرىگە، باپكارنىڭ كۆلىدىن سۇ ئېلىۋاتقان ئايالارغا، بالىلارغا، سۇ ئىچىۋاتقان ھايۋانلارغا تاربخىي خاراكتېرلىك تەسىر بەرگەن بولۇشى مۇمكىن. مېنى ھەيران قالدۇرغىنى ئۇ پېرسونا‌ژنىڭ يالىڭاچ ھالدا كۆلگە كىرگەنلىكى ۋە سىيىۋەتكەنلىكى ئەمەس، بەلكى شۇ يالىڭاچلىق ئىپادىلەۋاتقان چوڭقۇر پەلسەپىۋى مەنە. ئۇنى مەن ئەسەرنى ئوقۇپ بولۇپ، ئىستېتىك مەستخۇشلۇقىنىڭ تەسىرىدىن كۆزۈمنى يۇمۇپ، نەچچە مىنۇت قېتىپ قالغىنىمدا ھېس قىلدىم.

بۇ پوۋېستنىڭ ئىجتىمائىي مەنىسى توغرىسىدا ھەرقانداق كىتابخان بىۋاسىتە تەسىرات ئالالايدۇ.

خۇراپاتلىق، نادانلىق، ئىتائەتمەنلىك ئاپتور تەرىپىدىن بىۋاسىتە ئەيىبلەنمەستىن ئۇلارنىڭ ئادەم پىسخىكىسىدىكى، ئادەم ئىچكى دۇنياسىدىكى لاتقىلىرى، تومۇر-تومۇرلارغا سىڭىپ كەتكەن مەرەزلىكلىرى بەدىئىي يول بىلەن ئىپادىلەنگەن. ئەگەر يازغۇچى ئوتتۇرىغا سەكرەپ چىقىپ، قايسى بىر موللىنى، يېزا باشلىقىنى ئەيىبلەپ كەتكەن بولسا، ئەسەرنىڭ بەدىئىي كۈچى ئاجىزلايتتى. كىتابخانلار ئۆزىنى قوپاللىق بىلەن تەڭىلغان قاراشلاردىن قاچۇرغان بولاتتى. كىتابخان «سويغان پىيازدەكلا ئوڭدا ياتقان» ھاشىرخانىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگۈچە ئاپتورنىڭ ھەرقانداق ئىزاھلىرىغا، قىستۇرمىلىرىغا ئىشەنمىگەن بولاتتى. بىر گۈزەل تەننىڭ قانداق قىلىپ چەيلەنگەنلىكىنى، بىر ياش روھنىڭ قانداق قىلىپ ئۆلگەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ ئۆز يۈرىكى بىلەن ھېس قىلمىغان كىتابخاننىڭ ئېستېتىك زوقلىنىشىدا داۋالغۇش پەيدا قىلالايدۇ.

ئېكولوگىيىنىڭ ۋەيران بولۇشى ئادەملەرنىڭ روھىي گادايلىقىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ، ئادەملەرنىڭ روھىي گادايلىقى ئېكولوگىيە مەسىلىسىنى تېخىمۇ ئۆتكۈرلەشتۈرىدۇ. ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتى بىر-بىرىگە زىت، قارىمۇ قارشى ھالەتتە ئەمەس. بىر-بىرىگە بېقىنغان، بىر-بىرىنى شەرت قىلغان ھالدا بولىدۇ. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ناھايىتى تېز سۈرئەت بىلەن بۇزۇلۇۋاتقان ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئادەملەرنىڭ تۇرمۇشىغىلا ئەمەس، روھىغىمۇ زور دەرىجىدە تەسىر قىلدى.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئۇيغۇر كىتاب تورى

تەكلىماكان قۇملۇقىدىن ئىبارەت بۇ زور كۆچمىك ئالدىدا ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى قايتىدىن تەكشىمەسلىك، ئادەمنىڭ تەبىئەتتىكى ئورنى، رولى، مەجبۇرىيىتى توغرىسىدا ئويلانماسلىق ئاياغقۇملۇقلارنىڭ پاجىئەسىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان.

سۇ بىلەن تەمىنلەش تەرتىپى ۋە نورمىسى سۇۋان مىراب قاتارلىقلارنىڭ ئاياغقۇملۇقلارنى شۇلۇۋۇالمىدىغان ئەڭ ئاسان چارىسىگە ئايلىنىپ قالمىدۇ، ئەسلىدىن ھەل قىلىش مۇمكىن بولغان سۇ مەسىلىسى ئۇلار تەرىپىدىن چىگىشلەشتۈرۈۋېتىلمىدۇ. كەڭ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ كۈندىن-كۈنگە يامانلىشىپ، كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا، روھىي دۇنياسىغا ئەكس تەسىر بېرىۋاتقان ئېكولوگىيە مەسىلىسى تەبىئى ھالدا ئەمەس، سۈنئىي ھالدا كېلىپ چىقمىغان دەپ كىم كېسىپ ئېيتالايدۇ؟ بۇ بىر زور ئىجتىمائىي مەسىلە. ھايات-مامات بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان بۇ ئىجتىمائىي مەسىلىنىڭ ئېغىرلىقى تېپىك ھالدا باپكارنىڭ كۆلى ئەتراپىدا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. يادرو ئۇرۇشىدىن قالسا ئىككىنچى دەرىجىلىك ئاپەت بولۇپ ھېسابلانغان ئېكولوگىيىلىك بۇزۇلۇشنىڭ ۋە ئۇنىڭ ئادەم مەنىۋى تۇرمۇشىدىكى تەسىرىنىڭ ئالامەتلىرىنى مەركەزلىك تەسۋىرلەش ئەختەم ئۆسەر ئىجادىيىتىدىكى يەنە بىر قېتىملىق پارتلاش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. تەبىئەت بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مەڭگۈلۈك ئورتاقلىق ئەدەبىياتنىڭ ئۆلمەس تېمىلىرىنىڭ بىرى. بۇ تېما پەقەت ئەختەمنىڭ دۇنياسى ئارقىلىقلا شىنجاڭدا بىرىنچى قېتىم ھەقىقىي، كەسكىن ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇ بىر مىللەت ئەدەبىياتىنىڭ مەلۇم قاتلامغا سەكرىگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى بولۇپ قالمىدۇ.

3

يازغۇچىنىڭ «زېمىن، قارا ئادەملىرىگە» دېگەن پوۋېستى تەنقىدچى ئەنۋەر ئابدۇرېھىم بىلەن مەمتىلى قادىرنىڭ مۇنازىرىسىگە چۇشۇپ قالغىنى مېنى قىزىقتۇردى. چۈنكى مەن بۇ پوۋېست توغرىلىق سۆز قىلاي دەپ، قۇدرىتىم يەتمەي جاپا چېكىپ يۈرگەن كىتابخانلارنىڭ بىرسى ئىدىم. ئەپسۇس، بۇ ئىككى تەنقىدچىنىڭ مۇنازىرىسى ماڭا ھازىرقى تارىخ بىلەن ئۆتكەن تارىخنىڭ دىئالوگىدەك تۇيۇلدى. ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق شۇنچە يىراق بولۇپ، بىرى تاغنى كۆرسەتسە، يەنە بىرى باغنى كۆرسەتكەن. ئۆتكەن دەۋر بىلەن ھازىرقى دەۋرنىڭ مۇنازىرىسىدىن ساقلانغىلى بولمايدۇ. بىز ھازىرقى دەۋرنىڭ ئۆتكەن كۈنلەر ئاساسىدا قۇرۇلغانلىقىنى ئېتىراپ قىلمىز، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆتكەن دەۋرنىڭ ۋاقتى ئۆتكەن، كونىرىغان نەرسىلىرىنى ئىنكار قىلمىز. ئۇنداق قىلمىغاندا، بۈگۈنكى دەۋر بىزنىڭ دەۋرىمىز بولماي قالمىدۇ. ئۆتكەن كۈنلەردىكى ئەدەبىيات نەزەرىيىسىمۇ شۇنداق مۇئامىلىگە دۇچ كەلمەكتە. شۇڭا ئۇنىڭغا تېرىكىپ كېتىش ھاجەتسىز. مۇنازىرە جەريانىدا باشقىلارغا بىلىمسىز دېگەن قالپاقنى كىيدۇرۇش تېخىمۇ توغرا ئەمەس.

ئەدەبىيات ھەر بىر مىللەتنىڭ ئۆز شان-شەۋكىتىنى كۆز-كۆز قىلىدىغان قورالى ئەمەس. ئۇ ھەر بىر مىللەتنىڭ، جەمئىيەتنىڭ، ئادەمنىڭ ئۆز-ئۆزىنى تونۇشتىكى ئالاھىدە بىر خىل ئىقتىدارىنىڭ ئىپادىلىنىشى. ئۆزىنى پەقەت شان-شەرەپ تاختىسىدىن كۆرۈشنى خالىغان مىللەت ئىلغار مىللەت ئەمەس. قايسى مىللەت ئارىسىدا ئاكىيۇ، ماڭقۇرت يوق؟ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نى باشتىن كەچۈرگەن

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

قايسى مىللەتتە جامال، پاتىمە، خۇماخانلار يوق؟

ئەدەبىيات قىسمەن، ئايرىمىلىققا ئىگە، ئالاھىدە ئەھۋاللارنى تەسۋىرلىمەيدۇ دەپ كىم ئېيتىدۇ؟ ئەدەبىياتنىڭ بىرىنچىسىر مەقسىتى ئادەمنى تەسۋىرلەش. ئۇنىڭ نەزەرىدىن ھەرقانداق ئادەم چۈشۈپ قالماسلىقى كېرەك. ئەگەر ئەدەبىيات بىر ئادەمنى مايماقكەنسەن، يەنە بىرسىنى كۆزۈك قىسىقكەن، ئۇمۇملۇق، ئورتاقلىق تەرەپلىرىنى ئازكەن دەپ چەتكە قاقسا، ئۇ ئەدەبىيات ئادەمدىن ئايرىلىپ قالىدۇ. چۈنكى دۇنيادىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنىڭ بىر يېرىدە نۇقسان بار. كونكرېت ئادەمنى ئۇمۇملىققا ئىگە بولغان مىللەتنىڭ بىرىنچىسىر ۋەكىلى دەپ قاراش ئەدەبىيات ئۈچۈن بەكلا زۆرۈر ئەمەس. «زېمىن، قارا ئادەملىرىگە» ئاملىق پۈۋېستىكى جامال قاتارلىقلارنى ئىجابىي ئوبراز دېگىلى بولمىغىنىدەك، سەلبىي ئوبراز دېيىشكىمۇ بولمايدۇ. ئاپتورنىڭ مەقسىتى ئەدەبىيات نەزەرىيىلىرى بەلگىلەپ بەرگەن ئىجابىي، سەلبىي ئوبرازلارنى يارىتىش ئەمەس، بەلكى ئادەمنىڭ ئادەم بولۇش جەريانىدىكى ھايات تەقدىرىنى تەسۋىرلەش، مېنىڭچە، ئەخلاقنىڭ ئەسىرلىرىنى رېئاللىق زېمىنىڭ قاتمال ئۆلچەملىرى بىلەن ئۆلچەش ناھايىتى ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولىدى. «زېمىن، قارا ئادەملىرىگە» دىكى جامال رەسسام مەيلى بەزىلەرنىڭ تىپ يارىتىش، ئوبراز يارىتىش، ئۇمۇملۇقنى، مايىللىقنى ئېپادىلەش دېگەندەك ئۆلچەملىرىگە چۈشمىسۇن، جامال ئوبرازىنىڭ ناھايىتى زور تارىخى، ئىجتىمائىي تەسىر پەيدا قىلالىشى ئۈنىڭ ئۆز - ئۆزىنى ئاقلىشىغا، ئۆز - ئۆزىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە ئاساس بولالايدۇ. ئۇ ئەسەردىكى پېرسونازلار شۇ تۇرقى بىلەن شۇنداق تەسىرلىك، ئېچىنىشلىق، چوڭقۇر مەنىلىك ھايات مۇساپىسى بىلەن ئۆزىگە - ئۆزى ئۆلچەم بولالايدۇ. ياندىن قوپقان تەنقىدچىنىڭ ئۆلچەملىرىگە چۈشمىسە ھېچ گەپ ئەمەس.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۆز - ئۆزىنى تونۇشقا باشلىدى. بىر تۈركۈم يازغۇچى-شائىرلار ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ يېڭى مۇساپىسىنى ئاچماقتا. ئۇلارنىڭ ھازىرقى ئىجادىيەت باشلىنىشى، يېڭىلىق يارىتىش جۈرئىتى، ئىستىداتىدىن ئالغاندا، ئەدەبىي تەنقىدچىلىك ساھەسىنىڭ ئالدى بىلەن ئۆزى توغرىلىق ئويلىنىشى زۆرۈر بولۇپ قالدى.

يېپەك يولى بويىدىكى دۇملەنگەن روھ كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى. مەن مۇھەممەتئىمىن سەيدىن بىلەن باپكارنىڭ كۆلى بويىدا يالىڭاچ ئۇچرىشىپ قالدىم. ئۇنىڭ يالىڭاچلىقىنىڭ ئالدىدا مېنىڭ يالىڭاچلىقىم ھاياسىز، ئۇياتسىز يالىڭاچلىق ئىدى، ھەتتا ھايۋاننىڭ يالىڭاچلىقىغا ئوخشاپ كېتەتتى، شۇڭا قاتتىق خىجالەتچىلىك ھېس قىلدىم. مەن بۇ پۈۋېست توغرىلىق پەقەت مۇشۇ سۆزنىلا قىلالايمەن. چۈنكى مېنىڭ يۇقىرىقى سۆزلىرىم قانداقتۇ بىر ئەسەرنى باھالاش ئەمەس، بەلكى مەن ئەسەر ئارقىلىق ھېس قىلغان بەدىئىي تەسىرات. بۇ ئەسەرنىڭ ماھىيەت - مەنىسى، ئىچكى قۇدرىتى، كىتابخانلارنى ھەر كويلارغا سالغان سېھرىي كۈچى توغرىلىق كونكرېت سۆزلەش بەك مۇشكۈل. ئۇنى تولۇق چۈشەندۈرگىلىمۇ بولمايدۇ. بۇنى ھەركىم ئۆز يۈرىكى بىلەن ھېس قىلىشى كېرەك. يەنە تەكرارلاپ قويماي: ھېچ كىم ھېچقايسىسى تەنقىدچىنىڭ گېپىگە كىرمەي، پەقەت ئۆز كۆزى بىلەن ئەسەرنى ئوقۇپ چىقىشى كېرەك. شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ قانداق ئەسەر ئىكەنلىكى ئايدىڭ بولىدۇ.

مەسئۇل مۇھەررىدىن ئەنۋەر ئابدۇرېھىم.